तत्रोक्तविधिना गच्छेत्। तत्र युग्मासु रात्रिष्वपि पर्व्ववर्ज्जं ब्रह्मचार्य्येव भवति। तत्र व्रतादौ गच्छतो ब्रह्मचर्य्यस्खलनदोषो नास्ति इति मिताक्षरा। विष्णुपुराणम्।

"चतुर्द्दश्यष्टमीमेवामावास्याथ पूर्णिमाम्।
मैथुनं नोपसेवेत द्वादश्याञ्च मम प्रियाम्॥"

हारीतः। "चतुर्थेऽहनि स्नातायां युग्मासु च गर्भाधानवदुपेत ब्रह्मगर्भं सन्दधातीति।" अत्र चतुर्थ्यां रात्रौ यद्गर्भाधानमुक्तं तद्रजोनिवृत्तौ बोध्यम्। रजस्युपरते साध्वी स्नानेन स्त्री रजस्वला। इति मनुवचनैकवाक्यत्वात्। साध्वी गर्भाधानादिविहितकर्म्मयोग्येत्यर्थः। आद्याश्चतस्रस्तु वर्ज्जयेत्। इति तु रजोनिवृत्तीतरपरम्। अनृतावपि कामुकीगमनमाह। विष्णुपुराणम्।

"यतो नरकमभ्येति हीयेदत्रापि चायुषः।
परदाररतिः पुंसामुभयत्रापि भीतिदा॥
इति मत्वा स्वदारेषु ऋतुमत्सु बुधो व्रजेत्।
यथोक्तदोषहीनेषु सकामेष्वनृतावपि॥"

पैठीनसिः। "त्वाष्ट्रं विश्वरूपं जघान वज्रेणेन्द्रस्तं प्रति देवा ब्रह्महन्निति अवदन् स स्त्रिय उपाधावीत् वरं दास्यामि ततोऽस्यास्तृतीयं ब्रह्महत्यायाः प्रपद्यन्त स्त्रियः एकं भूमिर्व्वनस्पतयश्चैकम्। तासां मघवा तुष्टो वरं प्रायच्छत भूमेः स्थिरत्वं दृक्षाणां छिन्नप्ररोहणं स्त्रीणां सर्व्वकालेषु सम्भवः।" सम्भवो मेलनं सम्भोग इति यावत्। सर्व्वकाले ऋतावनृतौ च। न तु प्रतिषिद्धपर्व्वादौ। तथाच गोतमः। ऋतावुपेयात् सर्व्वत्र वा प्रतिषिद्धवर्ज्जमिति। दुष्टकालमाह ज्योतिषे।

"ज्येष्ठा मूला मघाश्लेषा रेवती कृत्तिकाश्विनी।
उत्तरात्रितयं त्यक्त्वा पर्व्ववर्ज्जं व्रजेदृतौ॥"

एवञ्च।

"ऋतौ नोपैति यो भार्य्यामनृतौ यश्च गच्छति।
तुल्यमाहुस्तयोर्दोषमयोनौ यश्च सिञ्चति॥"

बौधायनीयमनृतौ गमनदोषाभिधानमकामाविषयम्। विष्णुः। पर्व्वानारोग्यवर्ज्जमृतावगच्छन् पत्नीं त्रिरात्रमुपवसेदिति। वृद्धशातातपः।

"स्त्रीणां संप्रेक्षणात् स्पर्शात् ताभिः संकथनादपि।
ब्रह्मचर्य्यं विपद्येत न दारेष्वृतुसङ्गमात्॥"

संप्रेक्षणात् संकथनादित्यत्र सरागत्वं संग्रन्थार्थः। श्राद्धानन्तरन्तु निषेधमाहतुः शङ्खलिखितौ। ऋतुस्नातां तदहोरात्रं परिहरेत् मार्गवे दिवामैथुनं व्रजेत् क्षीणायुषो वीर्य्याश्च दिवा प्रसूयन्तेऽल्पायुषश्च तस्मादेतद्विवर्ज्जयेत्। प्रजाकामश्च पितॄणां नोपहरेत तन्तुं विच्छिन्द्यात् प्रयतेताच्छेदाय येनाप्रतिष्ठो भवति तस्मात् प्रतिष्ठाकामः प्रजया प्रतिष्ठतेति। नोप्शब्दो निषेधे। तन्तुं सन्तानं अच्छेदाय अविच्छेदाय सन्तानस्य। येन यस्मात् अप्रतिष्ठः प्रजा-

नुत्पत्त्या अप्राप्तप्रतिष्ठः सन् पतति तस्मात् तदुत्पत्त्यर्थं यतितव्यमिति कल्पतरुः। एवञ्च श्राद्धदिने यदभिगमनं प्रागुक्तयाज्ञवल्क्यवचनात् उक्तं मिताक्षरायां तद्धेयम्। वशिष्ठः।

"शूद्रान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं योऽधिगच्छति।
यस्यान्नं तस्य ते पुत्त्रा अस्वर्ग्याः शूद्रवत् द्विजाः॥"

पराशरः।

"ऋतुस्नातान्तु यो भार्य्यां सन्निधौ नोपगच्छति।
स गच्छेन्नरकं घोरं ब्रह्महेति तथोच्यते॥"

सन्निधावित्यभिधानात् असन्निहितस्य गमनाभावे न दोषः। पुत्त्रोत्पत्तिपर्य्यन्तमृत्वभिगमननियममाह। कूर्म्मपुराणम्।

"ऋतुकालाभिगामी स्यात् यावत् पुत्त्रो न जायते।
ऋणापकर्षणार्थं हि पुत्त्रस्योत्पादनं प्रति॥"

यतितव्यमिति शेषः। आपस्तम्बः।

"ऋतौ तु गर्भशङ्कित्वात् स्नानं मैथुनिनः स्मृतम्।
अनृतौ तु सदा कार्य्यं शौचं मूत्रपुरीषवदिति॥
द्वावेतावशुची स्यातां दम्पती शयनं गतौ।
शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान्॥
मैथुनशुद्धः प्राक् मलमूत्रोत्सर्गं न कुर्य्यात्।
तैलाभ्यक्ते तथा वान्ते श्मश्रुकर्म्मणि मैथुने।
मूत्रोच्चारं यदा कुर्य्यादहोरात्रेण शुद्ध्यति॥"
इति वचनात्।

पुत्त्रानुत्पत्तौ पारस्करः। सा यदि गर्भं नादधीत निदिग्धिकायाः श्वेतपुष्प्याया उपोष्य पुष्यनक्षत्रे मूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि स्नातायां निशायामुदकेन पिष्ट्वा दक्षिणस्यां नासिकायामासिञ्चतीति। इयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सरस्वती। अस्या अहं बृहत्याः पुत्त्रः पितुरिव नाम जग्रभमिति इति। सा परिणीता ऋतुकालेऽपि कृताभिगमना यदि गर्भं न दधाति तदा उपोष्य पुष्ये नक्षत्रे श्वेतकण्टकारिकामूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि ऋतुस्नातायां वध्वां रात्रावुदकेन पिष्ट्वा दक्षिणनासापुटे पतिः इयमोषधीरिति मन्त्रेण नस्यं ददाति दक्षिणहस्तानामिकाङ्गुष्ठाभ्यां गृहीत्वा प्राक्शिरः संविष्टाया इति गोभिलस्मरणात्। आयुर्व्वेदीये।

"पिप्पलीं शृङ्गवेरञ्च मरीचं नागकेशरम्।
आज्येन सह भुञ्जीत अपि वन्ध्या प्रसूयते॥"

याज्ञवल्क्यः।

"एवं गच्छन् स्त्रियं क्षामां मघां मूलाञ्च वर्ज्जयेत्।
सुस्थ इन्दौ सकृत् पुत्त्रं लक्षण्यं जनयेत् पुमान्॥"

क्षामामाहारलाघववादिना। सकृदेकवारम्। अत्र सम्यगाधानहेतुतया उत्तानकरचरणामेव कुर्व्वीत न तिर्य्यगाचितकरचरणां स्त्रियञ्च

ऋत्वभिगमनानन्तरं दक्षिणपार्श्वे न स्वापयेत्। पुरुषायिते तु गर्भानुत्पत्तिरिति विशेषः। दक्षः।

"प्रदोषपश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन तौ नयेत्।
यामद्वयं शयानस्तु ब्रह्मभूयाय कल्पते॥"
इत्याह्निकतत्त्वम्॥ *॥

अथ रात्रिजागरणदोषगुणौ।

"रात्रौ जागरणं रूक्षं स्निग्धं प्रस्वपनं दिवा।
अरूक्षमनभिष्यन्दि त्वासीनप्रचलायितम्॥
कफमेदोविषार्त्तानां रात्रौ जागरणं हितम्॥
दिवा वा यदि वा रात्रौ निद्रा सात्म्यीकृता तु यैः।
न तेषां स्वपतां दोषो जाग्रतां वा विधीयते॥"
इति राजवल्लभः॥ *॥

रात्रौ कुलपूजा यथा। "यत्तु।
रात्रावेव महापूजा कर्त्तव्या वीरवन्दिते।
न दिने सर्व्वथा कार्य्या शासनान्मम सुव्रते॥
तत् पुनः कुलपूजाविषयम्।
अर्द्धरात्रात् परं यच्च मुहूर्त्तद्वयमेव च।
सा महारात्रिरुद्दिष्टा तद्दत्तमक्षयन्तु वै॥"
इति तन्त्रसारः॥ *॥

अथ रात्रौ विहितनिषिद्धे। छन्दोगपरिशिष्टम्।

"मुनिभिर्द्दिरशनं प्रोक्तं विप्राणां मर्त्त्यवासिनां नित्यम्।
अहनि च तथा तमस्विन्यां सार्द्धप्रहरयामान्तः॥"

जावालः।

"अहःसु तिथयः पुण्याः कर्म्मानुष्ठानतो दिवा।
नक्तादिव्रतयोगे तु रात्रियोगो विशिष्यते॥"

देवलः।

"राहुदर्शनसंक्रान्तिविवाहात्ययवृद्धिषु।
स्नानदानादिकं कुर्य्युर्निशि काम्यव्रतेषु च॥"

ब्रह्माण्डपुराणम्।

"न रात्रौ पारणं कुर्य्यात् ऋते वै रोहिणीव्रतात्।
तत्र निश्यपि वै कुर्य्याद्वर्जयित्वा महानिशाम्॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥ *॥

"एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च।
उपवासेन दानेन नैवाद्वादशिको भवेत्॥"

स्कन्दपुराणम्।

"प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या तिथिर्नक्तव्रते सदा।"

देवीपुराणम्।

"हविष्यभोजनं स्नानं सत्यमाहारलाघवम्।
अग्निकार्य्यमधःशय्यां नक्तभोजी षडाचरेत्॥"
इत्येकादशीतत्त्वम्॥ *॥

देवलः।

"रात्रौ श्राद्धं न कुर्व्वीत राक्षसी कीर्त्तिता हि सा।
सन्ध्ययोरुभयोश्चैव सूर्य्ये चैवाचिरोदिते॥"
इति श्राद्धतत्त्वम्॥ *॥

विष्णुपुराणम्।

"प्रातर्निशि तथा सन्ध्यामध्याह्नादिषु संस्मरन्।
नारायणमवाप्नोति सद्यः पापक्षयं नरः॥"

रात्रावपि गङ्गायां स्नानादौ प्रतिप्रसवमाह।